

УДК 82.1

Л.Ю. Зана

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЯВ МІФІЧНОГО І МІФОЛОГІЧНОГО У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

У художньому просторі жанрова атрибуція творів виявляється непростим завданням. Жанровий синкретизм є чи не найбільш сталою ознакою сучасного літературного твору [4, 13]. Так, наприклад, вивчаючи літературний доробок сучасного французького письменника М. Турньє, літературознавці неодмінно стикаються з проблемою визначення жанру його творів, що пов'язано із проявами одночасно міфічного і міфологічного у творах письменника [1, 2, 4, 8, 11, 13, 15]. Відповідно до кута зору, з якого дослідник вивчає творчість М. Турньє, з'являються жанрові визначення його творів як неоміф (авторський міф) [3, 4, 5, 8, 10] або інтелектуальний (філософський) роман [1, 13]. Незважаючи на постійний дослідницький інтерес до проблем міфотворчості [6, 9, 8, 11, 12], питання про розподілення цих понять залишається відкритим з огляду на універсалізм, яким володіють міфопоетичні твори. Тому, ми звернулися до узагальнення відомостей щодо літературознавчих категорій «міфічне» і «міфологічне», «міфема» і «міфологема», нарешті, «міфомислення» та «інтелектуалізм», які координують між собою в художньому творі. І це постає як завдання нашої розвідки. Мета – описати жанрові особливості творів, в яких має місце вияв міфічного і міфологічного.

В роботі Є. Моттіроні «Проблема міфу в романах Мішеля Турньє» проведено розподілення «міфічного» і «міфологічного», які функціонують у художніх творах. В залежності від переваги тієї чи іншої категорії в романі, дослідниця робить висновок про міфотворчість або міфологізування. Міфотворчість дослідниця потрактовує як процес пізнання світу, пов'язаний з життям міфу, коли «символ розуміється як образ світу на противагу відображенню, “універсальному фантазму” людини» [11, с. 21]. Міфологізування ж це «сукупність

усіх форм запозичень і актуалізації міфологічних сюжетів, образів, структур, імітація специфіки міфологічної думки <...>» [11, с. 22]. Розподілення, що його проводить Є. Моттіроні, корелюють з визначеннями міфема та міфологема Г. Дранено в монографії, присвяченій міфокритичному прочитанню творів Кольтеса. Міфемою дослідниця називає «термін, <...> що має прямий стосунок до міфу як його неподільна складова, в основі якої – образ. <...> Натомість міфологема є радше поняттям, що має стосунок до міфології» [6, с. 91].

Таким чином, ґрунуючись на цих визначеннях, можемо припустити, що міфотворчість, яка оперує міфемами, спрямовує до появи неоміфу. Натомість міфологізування, що відбувається через звернення до міфологема, стикаючись з міфотворчістю «не уявляється імперативним» [11, с. 22]. Відтак, наявність міфологема без прояву міфомислення в художньому творі, на нашу думку, не може спрямовувати до висновків про жанр цього твору як неоміф. До того ж у літературознавстві побутують думки, що в добу постмодернізму міф твориться «за авторським задумом, часто згідно до інтелектуальної гри, яку замислив автор» [4, с. 86]. Усе частіше дослідження неоміфологічних тенденцій у творчості письменника призводить до висновків про «прискорене перетворення міфів на стереотипи, а відтак, швидко соціальну і творчу смерть цих неоміфів» [9, с. 15]. Якщо в процесі творчості переважає інтелектуальне начало над інтуїтивним, спостерігаються зрушення в поезії творів. Як зазначає Т. Бовсунівська, в романі доби постмодернізму «міфологема часто зрощується з філософемою» [4, с. 386]. Таку спільність дослідниця називає неоміфом постмодернізму [4, с. 386]. Ми ж припускаємо, що можна визначити жанрову природу таких творів за допомогою поняття неолегенди (роману-легенди). Витоки цієї гіпотези містяться в діахронічному зіставленні розвитку літератури кінця доісторичного (міфологічного) часу й початку історичного часу.

Еволюційний рух людства сприяв якщо не зникненню, то потужній трансформації міфологічного мислення. Десакралізація всіх основ життя первісної людини (М. Еліаде) призвела до розмикання меж міфологічного мислення, втрати почуття священного

під прискіпливим поглядом вченого, для якого можливе радикальне сприйняття десакралізованого світу [7, с. 81]. Для нас тут важливою є думка про «вченого», тобто людини з яскраво проявленими інтелектуальними здібностями. Саме тоді, коли людина стала на щабель вище в розумовому розвитку, спромоглася рефлексивно, а не інтуїтивно, сприймати світ, вона втратила здібності творити міфи, в які «вірили однаково його творці, його герої та його адресати» [9, с. 15].

Проте із втратою міфів людство не втратило здатність до творчості. Більше того, «процес творчості функціонує за умови перед-існування тексту народжуваного твору <...>. Художній твір живиться первісною історією, прихованою в підсвідомості митця» [6, с. 111]. Звідси впливає уявлення про те, що художній твір, як і будь-який інший витвір мистецтва, відтворюється, «відновлюється» з першопочатків, де перебуває свідомість митця. Відтак, сучасний художник, письменник, аби витворити щось нове, має поринути в космогонічний час, *in illo tempus*, за словами М. Еліаде. Однак, якщо усе життя людини доісторичного (міфологічного) часу було спрямоване і пристосоване до такого повернення (в обрядах, таїнствах, містеріях), і тому будь-яка історія, розповідь, міф мали сакральні виміри, для сучасної людини світ є позбавленим священності. Міфи в такому світі припиняють бути священною історією, «відмежовуються від своєї первісної сакральності» [6, с. 108]. Проте через свою деміфізацію і саме завдяки їй, «міф отримує творчий хист <...> та перетворюється на відкритий твір» [6, с. 108].

Ця відкритість, на нашу думку, постає джерелом усіх інших творів і творінь в широкому розумінні слова. Тобто, на чергу міфам як священній історії прийшли твори мистецтва. У царині літератури міфи поступилися місцем іншим видам словесної творчості, серед яких перші, – легенди, казки, оповідання, перекази тощо. Ми звернулися до жанру легенди, оскільки вона посідає місце між міфомисленням та інтелектуалізмом, між доісторичним та історичним часом. Філософське начало, рефлексивний погляд вченого в літературній творчості призводять до втрати ознак повноцінного міфу. Поряд із цим, з'являються інші властивості творів, пов'язані з інтелектуалізацією, які слід шукати вже на етапі розвитку літератури після міфу.

Зазвичай легенду зараховують до фольклорних жанрів поряд з казкою та переказом: «Оповіді, що передаються усно, у фольклорі називаються народними оповідями і, загалом, поділяються на три жанри – легенди, казки та перекази» [16, с. 52]. Якщо вказані жанри між собою можна більш менш розрізнати і вони мають більш певні визначення й ознаки [16, с. 53], то розподілення міфу та легенди виявляється складним завданням. Жанрові ознаки легенди доволі розмиті, часто перетинаються з міфом, оскільки «об'єднує їх перевага фантастичного, чудесного над реальною дійсністю» [3, с. 245]. І. Безпечний у своїй «Теорії літератури» [3] виділяє п'ять значень поняття «легенда», починаючи від найдавнішого – легенда як уривок про життя святих, до легенди як оповідання, створеного на основі міфічної уяви [3, с. 243-244].

Однак, все ж таки існують жанрові ознаки легенди, які відрізняються від міфологічних. «Міфи народів світу» сповіщають нам, що «легенди як група фольклорних творів поєднуються наявністю в них елементів чудесного, фантастичного, проте такого, що сприймається як дійсне, що відбувалося на межі історичного й міфологічного часу, або в історичний час» [10, с. 45]. Композиційно легенда проявляє вільну форму на відміну, наприклад, від обов'язкових казкових початку та кінцівки. В українському фольклорі «легенда – народне оповідання про життя певної особи чи незвичайну подію, оповите казковістю та фантастичністю [15, с. 203].

Тобто, деякі ознаки міфу і легенди в художньому творі є спільними, і всі вони у свою чергу пов'язані з міфологічним часом, в якому можливий вияв чудесного як священного. Відмінності ж містяться в сфері історичного часу, коли відбувається десакралізація життя. Як зазначає Н. Фрай, жанр міфу твориться, коли «герой має природну перевагу над читачем і над законами природи, <...> а жанр легенди, – коли герой деякою мірою має перевагу над читачем і над законами природи» [4, с. 277]. Природна перевага героя у міфові, на нашу думку, впливає з того, що в перебігу створення такого персонажа авторське Уявне є найближчим до *illo tempus*, сягнуло й торкнулося до космогонічного акту, з якого відроджується нове. Саме тому такий

персонаж не підлягає читацькій рефлексії, адже він перебуває і в уявному читача, реципієнт йому «вірять». Натомість, у створенні легендарного героя переважає інтелектуальне осягнення космогонічних процесів. Звідси не «природна перевага» легендарного персонажа, а «деяка» перевага, коли митець, а слідом за ним і читач сприймають персонажа відсторонено, ніби з висоти надбаного інтелектуального досвіду. Тому зникає «віра» в героя, адже «за умови наявності перешкод для колективної інтроєкції (сакрального сприйняття – прим. моя Л.З.) міф баналізується в легенду» [6, с. 94]. Занепад міфу сприяє розвитку інших жанрів, проте сам міф не може зникнути, вмерти. На якому б високому інтелектуальному щаблі не перебувала людська думка, наука не спроможна зруйнувати міф, оскільки вона сама, за твердженням О. Лосева, не існує без міфу. І тому, здається, справедливим є висновок про те, що «<...> легенда – це “Великий Міф”, який вже зникає і народжується знову» [12, с. 220].

Таким чином, сучасні твори (кінець ХХ-го початок ХХІ-го) постають як узагальнений висновок-відповідь-відтворення, тяжіють до жанрового синтезу та синкретизму. Перевага у творі міфічного спрямовує до появи неоміфу, натомість, коли превалує міфологічне, з'являються нові властивості, які ми пропонуємо називати неолегендарними. Уважаємо, що такі особливості притаманні творам інтелектуального напрямку із потужним міфологічним підґрунтям. Гіпотеза про неолегенду потребує подальшої розробки, проте, припускаємо, допомагає ідентифікувати жанрові особливості творів сучасної літератури.

Література

1. Асанова Н.А., Смирнов А.С. Философский роман Мишеля Турнье / Н.А. Асанова, А.С. Смирнов. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1997. – 140 с. – Библиогр.: С. 130-139.
2. Бакуліна Т.О. Чоловічі образи у французькій неоміфологічній прозі: комунікативний аспект (на матеріалі неоміфологічної прози М. Турнье) / Т.О. Бакуліна // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Романо-германська філологія. – №772. – Методика викладання іноземних мов. – Вип. 51. – С. 94-96.
3. Безпечний І. Теорія літератури / І. Безпечний. – Київ: Смолоскип, 2009. – 388 с.

4. Бовсунівська Т.М. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману / Т.М. Бовсунівська. – К.: КНУ, 2009. – 520 с.
5. Bouloumie A. Michel Tournier: Le roman mythologique suivi de questions a Michel Tournier. – P. Libr. Corti, 1988. – 278 p. – Bibliogr : 259-271 p.
6. Драненко Г. Ф. Міф як форма сенсу та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса: монографія / Г.Ф. Драненко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 440 с.
7. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і Андрогін ; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде [пер. Г. Кьоран, В. Сахно]. — К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 592 с.
8. Klettke C. Der Postmoderne Mytheroman Michel Tournier am Beispiel das “Roi des aulnes”. Bonn, Romanistischer verlag, 1991. – 213 p.
9. Кравець О.М. Неоміфологічні тенденції в романній творчості Джона Апдайка: автореф. дис. на здобуття наук.степ. канд. філол. наук: спец. 10.01.04. «Література зарубіжних країн» / О.М. Кравець. – Сімферополь, 2010. – 18 с.
10. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. / [Гл.ред. С.А. Токарев]. – М.: Сов. энциклопедия, 1992. – Т. 2. К – Я. – 719 с. с ил.
11. Моттирони Е.Е. Проблема мифа в романах Мишеля Турнье: дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец 10.01.03. «Литература зарубежных стран» / Е.Е. Моттирони. – М., 2001 – 174 с.
12. Новікова М.О. Міфи та місія / М.О. Новікова. – Київ: «Дух і Літера», 2005. – 432 с.
13. Пестерев В.А. Модификации романной формы в прозе Запада второй половины XX столетия / В.А. Пестерев. – Волгоград: Изд. ВолГУ, 1999. – 312 с.
14. Ржевская Н. Заметки о современной французской новелле. А. Дотель, М. Турнье, Ф. Саган, П. Саватье / Н. Ржевская // Иностран. лит. – М., 1981. – № 10. – С. 184-188.
15. Руснак І.Є. Український фольклор: [навч. посібник] / І.Є. Руснак. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
16. Цунеміцу Тоору. Легенди, казки та перекази / Т. Цунеміцу// Народна творчість та етнографія. – К., 2009. – № 1. – С. 52-55.

Анотація**Л.Ю. Зана. До питання про вияв міфічного і міфологічного у художньому творі.**

У розвідці розглядається взаємодія міфічного і міфологічного у художньому творі. Робиться спроба узагальнити відомості про ці категорії на матеріалі критичних праць стосовно романів М. Турньє, які демонструють вияв як міфічного, так і міфологічного, в залежності від чого виникають різноспрямовані жанрові дефініції романів письменника. У статті вказано, що літературознавчі категорії міфічне, міфема, міфомислення постають як поняття однієї ланки і мають стосунок до міфу. Присутність цих категорій у будь-якому художньому творі спрямовує до жанрової атрибуції «неоміф» або «авторський міф». Натомість міфологічне, міфологема, міфологізування пов'язується із міфологією, тобто з інтелектуальним осмисленням міфологічного досвіду, зі свідомим використанням міфологічних сюжетів, образів тощо у творі. Часто такі витвори мистецтва також отримують визначення «неоміф» поряд з іншою, також поширеною, дефініцією, – «інтелектуальний роман». Автор статті вводить гіпотезу про неолегенду, вказує, що легенда посідає проміжне місце між часом міфічним і історичним, вбирає властивості міфу та історичної розповіді (що вже є значним відривом від міфічного) і тому здатна зняти вказану опозицію.

Ключові слова: міфічне, міфологічне, міфомислення, міфологізування, неолегенда, жанр.

Аннотация**Л.Ю. Зана. К вопросу о проявлении мифического и мифологического в художественном произведении.**

В статье рассматривается взаимодействие мифического и мифологического в художественном произведении. Осуществляется попытка обобщить сведения об этих категориях на материале критических работ, посвященных творчеству М. Турнье. В статье указано, что литературоведческие категории мифическое, мифема, мифомышление являются понятиями одного порядка и имеют отношение к мифу. Наличие этих категорий в художественном произведении приводит к жанровой атрибуции «неомиф» или «авторский миф». Тогда как мифологическое, мифологема, мифологизирование связывается с мифологией, то есть с интеллектуальным осмыслением мифологического опыта, с сознательным использованием мифологических сюжетов, образов и т.д. в художественном произведении. Часто такие произведения

искусства также получают определение «неомиф» наряду с другой, также широко использованной, дефиницией – «интеллектуальный роман». Автор статьи вводит гипотезу о жанре «неолегенда», указывает, что легенда занимает пограничное место между временем мифическим и историческим, объединяет свойства мифа и исторического рассказа (который демонстрирует уже значительный отрыв от мифического) и способна снять указанную опозицию.

Ключевые слова: мифическое, мифологическое, мифомышление, мифологизирование, неолегенда, жанр.

Summary**L.Y. Zana. To the Question about Mythical and Mythological in a Work of Art.**

The interaction mythical and mythological in a work of art is considered in the article. The author attempts to summarize information about these categories using critical works devoted to creativity of the modern French writer M. Tournier. There is presence of mythical and mythological at the same time in his novels. That why there are different genre definitions of novels in critic works. It is specified that the categories mythical, mythema, mythomyslennya are concepts of one link and concern a myth. Presence of these categories in a work of art leads genre definition «neomyth» or «an author's myth». Whereas mythological, mythologema, mythologization connects mythology, with intellectual thinking of mythological experience, with conscious use of mythological plots, images etc. in a work of art. Often such works of art also receive definition «neomyth» along with another also widely used «the intellectual novel». The author of article enters a hypothesis about a genre «neolegend», specifies, that the legend is between time mythical and historical, unites properties of a myth and the historical story (which already has separation plays from myth) and is capable to remove the specified opposition.

Key words: mythical, mythological, mythomyslennya, mythologization, neolegend, genre.

Інформація про автора

Зана Людмила Юріївна – ORCID: 0000-0002-8339-3596; кандидат філологічних наук, доцент кафедри латинської мови і медичної термінології Харківського національного медичного університету; просп. Леніна, 4, м. Харків, 61022, Україна